

Harangi Lőrinc

A tanári elégedettségéről

Egy 2003. márciusi vizsgálat eredményei

E tanulmány a tanári elégedettség témakörében folytatott, 2003. márciusi, hajdú-bihari (főképp debreceni) vizsgálatom (n = 153) legfontosabb eredményeit mutatja be, veti össze mások korábbi vizsgálatainak eredményeivel. Igyekszünk képet adni a tanárok munkaelégedettségéről, specifikus elégedettségeiről, e kettő egymáshoz való viszonyáról, kitérek a nem és az életkor hatására, illetve nagyon röviden az elégedettség iskolánkénti eltéréseire is.

Tanári elégedettségen a tanárok munkával kapcsolatos elégedettségét értem, s az egyszerűség kedvéért a tanár kifejezéssel utalok a közoktatásban dolgozó pedagógusokra (az általános iskolai tanítókra és tanárookra, valamint a középiskolai tanárookra). A munkával való elégedettség – vagy röviden munkaelégedettség (job satisfaction) – munkalélektani szak kifejezés. Néha szakmai, foglalkozási, munkaköri, dolgozói, alkalmazotti vagy munkahelyi elégedettségnek (vagy megelégedettségnek) is nevezik. Az esetleges félreértések elkerülése végett szükséges tisztázni, hogy nem a munkával mint produktummal, nem a teljesítmény színvonalával való elégedettséget jelenti (bár ez is része lehet), hanem egy ennél sokkal átfogóbb attitűdöt vagy érzelmet, mely a munka (szakma, foglalkozás, munkakör, munkahely) sokféle (a dolgozó szempontjából releváns) vonatkozásával (például a munkatevékenységekkel, a munkakörülményekkel, a munkatársakkal, a vezetéssel és a fizetéssel) kapcsolatos érzelmek, attitűdök (vagyis a specifikus elégedettségek) összegződéséből alakul ki. (Guiot, 1984) *A munkaelégedettséget néha – például amikor a specifikus elégedettségekkel összefüggésben beszélnek róla, azoktól megkülönböztetendő – munkával való általános elégedettségnek (vagy globális munkaelégedettségnek vagy egyszerűen csak általános elégedettségnek) is nevezik.* E rövid elméleti bevezetőt Michaelowa (2002) definíciójával zárom, mely szerint a tanári munkaelégedettség annak mértéke, hogy a tanár mennyire szereti a munkáját.

Vizsgálati kérdések

Elégedettek-e a tanárok a munkájukkal? Munkájuk mely vonatkozásaival elégedettek és melyekkel elégedetlenek a tanárok? A specifikus elégedettségek közül melyek vannak a legnagyobb hatással a munkával való általános elégedettségre? Különböznek-e az egyes iskolák a bennük tanító tanárok munkaelégedettsége tekintetében?

Az első három kérdés kapcsán a férfiak és a nők adatainak különbségeire és az életkor hatására is kitérek, az első két kérdésre kapott válaszokat pedig az 1996–97-es országos felmérés eredményeivel is egybevetem.

Adatgyűjtés

Az adatgyűjtés egy általam összeállított kérdőív segítségével történt 2003. március 3. és 13. között Hajdú-Bihar megyében, nagyrészt Debrecenben. 24 közoktatási intézményt kerestem fel, ebből 17-ben sikerült kérdőívemet a tantestület egy részének kiosztanom. A 227 kiosztott kérdőívből 153-at kaptam vissza nagyrészt teljesen, kisebb hányadát

nagyrészt kitöltve. A 17 iskolából 15 debreceni, 2 nem. A 15 debreceni intézmény iskolatípus szerinti megoszlása: 9 általános iskola, 1 szakközépiskola, 5 gimnázium. A két nem debreceni intézmény két általános iskolát jelent: egy városit és egy falusit. A 153 pedagógusból 130 (84,97 százalék) nő, 22 (14,38 százalék) férfi, 1 válaszadó (0,65 százalék) pedig nem árulta el a nemét, 132 (86,3 százalék) debreceni, 21 (13,7 százalék) nem, 114 (74,5 százalék) általános iskolában dolgozik, 39 (25,5 százalék) középiskolában. A vizsgált személyek átlagéletkora 40 év, életkori csoportok szerinti megoszlásuk: 22–25 év: 15 fő (9,8 százalék), 26–35 év: 34 fő (22,2 százalék), 36–45 év: 54 fő (35,3 százalék), 46–55 év: 40 fő [26,1 százalék], 56–59 év: 6 fő (3,9 százalék). (A kérdőívet kitöltő 153 főből 4 (2,6 százalék) nem árulta el az életkorát.) A minta megoszlása a tanítással töltött évek száma (t) szerint: $0,33 \leq t \leq 1$: 10 fő (6,5 százalék), $1 \leq t \leq 2$: 8 fő (5,2 százalék), $2 \leq t \leq 3$: 4 fő (2,6 százalék), $3 \leq t \leq 4$: 6 fő (3,9 százalék), $5 \leq t \leq 10$: 15 fő (9,8 százalék), $11 \leq t \leq 20$: 49 fő (32,0 százalék), $21 \leq t \leq 30$: 45 fő (29,4 százalék), $31 \leq t \leq 38$: 14 fő (9,2 százalék), nem válaszolt: 2 fő (1,3 százalék), átlag: 17 év. Bár elméletileg (kései pályára lépések és kihagyások miatt) előfordulhatna, hogy az életkor és a pályán töltött idő között viszonylag laza összefüggést találunk, ami lehetővé tenné e két változó munkaelégedettségre gyakorolt hatásának szétválasztását, jelen esetben nem ez történt: a két változó közötti Pearson-korreláció 0,948 ($p = 0,000$). Amikor tehát az életkor hatásáról beszélünk a későbbiekben, akkor gondoljunk arra, hogy az általam vizsgált tanárok esetében valójában nem lehet tudni, hogy az ismertetett hatás mennyiben tulajdonítható az életkornak és mennyiben a pályán töltött időnek.

Kérdőívem a demográfiai kérdésekkel és néhány egyéb kérdéssel együtt összesen 89 kérdést tartalmaz. 73 kérdés a specifikus elégedettségekre irányul, a 74. a munkával való általános elégedettségre. A kérdőívben e kérdések mindegyikéhez tartozik egy ötfokú skála. A skála valamely értékének bekarikázásával lehetett az adott kérdésre válaszolni. Az egyes értékek jelentését a következőképpen adtam meg: 1 = Nem. 2 = Inkább nem, mint igen. 3 = Kicsit igen, kicsit nem. / Részben igen, részben nem. / Igen is, meg nem is. 4 = Inkább igen, mint nem. 5 = Igen.

Kérdőívem munkaelégedettséggel kapcsolatos kérdései, a hozzájuk tartozó tapasztalati átlagokkal:

1. Elégedett Ön a diákokkal való kapcsolatával? (4,34)
2. Elégedett Ön a diákok teljesítményével? (3,45)
3. Elégedett Ön a diákok tiszteletudásával? (3,10)
4. Elégedett Ön a diákok viselkedésével? (3,05)
5. Elégedett Ön a szülőkkel való kapcsolatával? (3,90)
6. Elégedett Ön azzal, ahogy a szülők a gyerekeiket nevelik? (3,07)
7. Elégedett Ön a szülők együttműködési készségével? (3,53)
8. Elégedett Ön a szülők iskolához való viszonyával? (3,44)
9. Elégedett Ön a kollégáival való kapcsolatával? (4,18)
10. Elégedett Ön a kollégái segítőkészségével? (4,13)
11. Elégedett Ön a tanári karban a kölcsönös tisztelet mértékével? (4,01)
12. Elégedett Ön a tantestületben megvalósuló tapasztalatcsere mértékével? (3,72)
13. Elégedett Ön a tantestület tevékenységének összehangoltságával? (3,68)
14. Elégedett Ön az igazgató vezetési stílusával? (4,21)
15. Elégedett Ön az igazgatóval való kapcsolatával? (4,47)
16. Elégedett Ön az Oktatási Minisztérium tevékenységével? (2,73)
17. Elégedett Ön az iskola fenntartójának az iskolával kapcsolatos ténykedésével? (3,38)
18. Elégedett Ön a nem pedagógiai tevékenységet folytató iskolai dolgozókkal? (3,87)
19. Kedves tevékenysége Önnek a tanórára való felkészülés? (4,30)
20. Szeret Ön tanítani? (4,79)
21. Kedves tevékenysége Önnek a számonkérés? (3,36)
22. Kedves tevékenysége Önnek a diákok teljesítményének értékelése? (3,59)
23. Szeret Ön fegyelmezni? (2,85)
24. Kedves tevékenysége Önnek a diákokkal való kötetlen beszélgetés? (4,67)
25. Kedves tevékenysége Önnek az adminisztráció? (2,35)

26. Megfelelnek-e elvárásainak az Önre bízott munkafeladatok? (4,26)
27. Elégedett-e a munkaterhek mértékével? (2,75)
28. Elégedett Ön a tantervvel? (3,27)
29. Elégedett Ön a tanítandó tananyag mennyiségével? (3,01)
30. Elégedett Ön a tanítandó tananyag szintjével (nehézségi fokával)? (3,30)
31. Elégedett Ön a tankönyvek minőségével, használhatóságával? (3,67)
32. Elégedett Ön a tanári kézikönyvekkel? (3,39)
33. Elégedett Ön a tananyag összeállításában élvezett autonómiájával? (3,97)
34. Elégedett Ön az oktatási módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával? (4,29)
35. Elégedett Ön az értékelési módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával? (4,09)
36. Elégedett Ön a nevelési módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával? (4,03)
37. Elégedett Ön a fegyelmezési módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával? (3,68)
38. Elégedett Ön a tanári és a tanulói jogok egyensúlyával? (2,77)
39. Elégedett Ön a taneszközök minőségével? (3,16)
40. Elégedett Ön a taneszközök mennyiségével? (3,23)
41. Elégedett Ön a taneszközök elérhetőségével? (3,39)
42. Elégedett Ön a taneszközök használhatóságával? (3,48)
43. Elégedett Ön az iskolaudvar méretével? (3,22)
44. Elégedett Ön az iskolaudvar minőségével? (2,82)
45. Elégedett Ön az otthonával mint munkakörnyezettel? (Megfelelő körülmények között tud-e pl. az óráira készülni, dolgozatokat javítani stb.) (4,39)
46. Elégedett Ön azokkal a körülményekkel, melyek között az óráit tartja? (3,79)
47. Elégedett Ön az iskola felszereltségével? (3,62)
48. Elégedett Ön az iskola épületének állagával? (3,34)
49. Elégedett Ön a levegő hőmérsékletével az iskolán belül? (3,80)
50. Elégedett Ön a tanári szobában uralkodó körülményekkel? (3,57)
51. Elégedett Ön a tantermek állapotával? (3,53)
52. Elégedett Ön a tantermek felszereltségével? (3,40)
53. Garantálva látja a saját testi épségét a munkahelyén? (4,46)
54. Elégedett Ön az iskolában az illemhelyek elérhetőségével? (3,96)
55. Elégedett Ön az iskolában az illemhelyek állapotával? (3,40)
56. Elégedett Ön az osztályok létszámával? (3,66)
57. Elégedett Ön az osztályok összetételével? (3,61)
58. Elégedett Ön munkaideje mennyiségével? (3,82)
59. Elégedett Ön munkája időbeosztásával? (3,80)
60. Elégedett Ön szabadideje mennyiségével? (3,22)
61. Felkészítették Önt a képzés során (egyetemi/főiskolai éveit alatti) jelenlegi munkafeladatainak elvégzésére? (3,20)
62. Elégedett Ön a továbbképzések színvonalával? (3,63)
63. Elégedett Ön a továbbképzések mennyiségével? (3,76)
64. Elégedett Ön önképzési, művelődési lehetőségeivel? (3,88)
65. Elégedett Ön a fizetésével? (2,82)
66. Elégedett Ön a legutóbbi, 2002. szeptemberi fizetésemeléssel? (3,38)
67. Elégedett Ön a fizetésen kívüli juttatásokkal? (2,34)
68. Elégedett Ön a pedagógusok társadalmi megbecsülésével? (1,87)
69. Elégedett Ön azzal, ahogyan munkáját értékelik? (3,32)
70. Elégedett Ön azoknak a visszajelzéseknek a mennyiségével, amelyekből megítélheti munkája eredményességét? (3,19)
71. Elégedett Ön munkájával kapcsolatos sikerélményei gyakoriságával? (3,51)
72. Elégedett Ön az Önnek nyújtott tájékoztatás mértékével? (3,46)
73. Elégedett Ön a férfi-nő aránnyal a tanári karban? (2,36)
74. Mindent egybevéve elégedett Ön a munkájával (foglalkozásával)? (4,15)

Az adatok feldolgozása az SPSS nevű statisztikai programcsomag segítségével történt.

Elégedettek-e a tanárok a munkájukkal?

A kérdőívem 74. kérdésére adott válaszok eloszlása: 1: 0,7 százalék, 2: 2 százalék, 3: 14,6 százalék, 4: 47,7 százalék, 5: 35 százalék. Az átlag: 4,15. Vagyis az általam vizsgált tanárok inkább elégedettek a munkájukkal.

Az 1996–97-es országos felmérés eredményei szerint a tanárok 88,5 százaléka nagyon szereti a foglalkozását, 11,1 százalékuk közepesen szereti, 0,4 százalékuk pedig nem túl-

ságosan. (Nagy, 1998) Ha a jobb összehasonlíthatóság kedvéért az előbbi ötfokú eloszlást (a saját eredményeimet) háromfokúvá alakítjuk, akkor a következő eloszlást kapjuk: 1 & 2: 2,7 százalék, 3: 14,6 százalék, 4 & 5: 82,7 százalék. Hogy a különbségek mennyiben erednek az eltérő kérdésfeltevésekből és a felkinált válaszok eltérő számából és megfogalmazásából, és mennyiben jelentenek valódi csökkenést, azt nem tudom, a két eloszlás hasonlósága viszont így is feltűnő.

Bár a tanárok munkaelégedettségével foglalkozó külföldi és hazai szakirodalom (Abu-Saad és Isralowitz, 1992; Bogler, 2002; Nagy, 1998; Wu és Wu, 2001) teljesen egysegesen állítja, hogy a nők elégedettebbek a munkájukkal, mint a férfiak, saját vizsgálatom ezt nem támasztja alá. Mind a kétmintás t-próba ($p = 0,753$), mind a Mann-Whitney próba ($p = 0,956$) azt mutatja, hogy a nők és a férfiak munkával kapcsolatos általános elégedettsége között nincs szignifikáns különbség. Ez az eredmény Kalleberg (1992) vegyes foglalkozású mintán kapott eredményével van összhangban, mely szerint Magyarországon nincs különbség a férfiak és a nők munkaelégedettsége között.

Az életkor és a munkával való általános elégedettség között nem találtam sem lineáris ($p = 0,421$), sem másféle (négyzetes, illetve köbös) kapcsolatot ($p = 0,490$). Eredményeim megegyeznek Bogler (2002) és Greenreese, Johnson és Campbell (1991) eredményeivel, akik szintén nem találtak szignifikáns kapcsolatot a tanárok életkora és munkaelégedettsége között. (Megjegyzendő, hogy mások viszont pozitív [Johnson, 2002], negatív [Prick, 1989] vagy az idősebbek javára torzuló [ennyiben tehát a pozitív kapcsolathoz hasonlító] U alakú [Venter és Buer, 1997] kapcsolatról számolnak be. Nem pedagógus, illetve vegyes foglalkozású minta esetében Magyarországon [Kalleberg, 1992; Medgyesi és Róbert, 2000] és külföldön [Arvey, Carter és Buerkley, 1991; Janson, 1982; Lambert, Hogan és Barton, 2001; Clark, 1998] egyaránt pozitív kapcsolatot szokás találni az életkor és a munkaelégedettség között.)

Korábban az anyagi megbecsültségükkel való elégedettségük múlta alul az erkölcsi megbecsültségükkel való elégedettségüket, ma pont fordítva. A társadalmi megbecsülésükkel való jelenlegi elégedettségük (1,87) még az anyagi megbecsültségükkel való korábbi elégedettségüket is alulmúlja.

Ha megvizsgáljuk az életkor hatását külön a nők csoportjában és külön a férfiakban, akkor azt találjuk, hogy az előbbi eredményem valójában csak a nőkről szól – a nők munkával való általános elégedettségére valóban nincs hatással az életkoruk (életkoruk és munkával való általános elégedettségük Pearson-korrelációja 0,039; $p = 0,668$) –, a férfiak esetében viszont az életkor szignifikáns hatással van a munkával való általános elégedettségre (csak ez a teljes minta vizsgálatakor – minthogy a nők sokkal többen vannak – rejtve maradt). A férfiak munkával való általános elégedettsége életkoruk előrehaladtával csökken (Pearson-korreláció: $-0,569$; $p = 0,006$), munkaelégedettségük varianciájának 29 százalékáért az életkoruk felelős.

Munkájuk mely vonatkozásaival elégedettek és melyekkel elégedetlenek a tanárok?

A hajdú-bihari tanárok a pedagógusok társadalmi megbecsülésével a legelégedetlenebbek (1,87). A fizetésen kívüli juttatásokkal (2,34) és a tantestület férfi-nő arányával (2,36) is inkább elégedetlenek, és az adminisztráció is inkább a nem kedvelt feladatok közé tartozik (2,35). Említésre méltó még, hogy az Oktatási Minisztérium tevékenységével (2,73), a munkaterhek mértékével (2,75), a tanári és a tanulói jogok egyensúlyával (2,77), a fizetéssel (2,82) és az iskolaudvar minőségével (2,82) való elégedettség és a fegyelmezés nevű munkatevékenység szeretete (2,85) is alatta marad a közepes szintnek (bár közelebb van hozzá, mint az „inkább nem, mint igen” szinthez).

A hajdú-bihari tanárok legkedveltebb munkatevékenysége a tanítás (4,79), a diákokkal való kötetlen beszélgetés (4,67) és a tanórára való felkészülés (4,30). Az igazgatóval (4,47), a diákokkal (4,34) és a kollégáikkal (4,18) való kapcsolatukkal, a fizikai biztonságukkal az iskolában (4,46), az otthoni munkakörnyezetükkel (4,39), az oktatási (4,29), az értékelési (4,09) és a nevelési (4,03) módszerek megválasztásában élvezett autonómiájukkal, az igazgató vezetési stílusával (4,21), kollégáik segítőkészségével (4,13) és a tanári kar tagjai közötti kölcsönös tisztelet mértékével (4,01) is inkább elégedettek, továbbá a rájuk bízott munkafeladatok is inkább megfelelnek az elvárásaiknak (4,26).

Bár nem éri el az „inkább igen, mint nem” szintet, de közel van hozzá a tananyag összeállításában élvezett autonómiával (3,97), a munkahelyi illemhelyek elérhetőségével (3,96) és a tanár-szülő kapcsolattal (3,90) való elégedettséggel.

Az önképzési, művelődési lehetőségekkel (3,88), a nem pedagógiai tevékenységet folytató iskolai dolgozókkal (3,87), a munkaidő mennyiségével (3,82), a levegő hőmérsékletével az iskolában (3,80), a munkaidő beosztásával (3,80), az órai munkakörülményekkel (3,79), a továbbképzések mennyiségével (3,76), a tantestületben megvalósuló tapasztalatcsere mértékével (3,72), a tantestület tevékenységének összehangoltságával (3,68), a fegyelmezési módszerek megválasztásában élvezett autonómiával (3,68), a tankönyvek minőségével, használhatóságával (3,67), az osztályok létszámával (3,66), a továbbképzések színvonalával (3,63), az iskola felszereltségével (3,62), az osztályok összetételével (3,61), a tanári szobában uralkodó körülményekkel (3,57), a szülők együttműködési készségével (3,53), a tantermek állapotával (3,53), a munkából eredő sikerélmények gyakoriságával (3,51) való elégedettség és a teljesítmény-értékelés tevékenységének kedveltsége (3,59) is közelebb van a 4-es szinthez, mint a 3-aszhoz.

2003. márciusi, hajdú-bihari (nagyreszt debreceni) vizsgálatom eredményei összevetethetők az 1996–97-es országos felmérés Nagy (1998) által közölt eredményeivel. A tanárok akkoriban is az anyagi (2,01) és az erkölcsi (2,55) megbecsültségükkel voltak a legelégedetlenebbek. Azóta csak annyi változás történt, hogy a két tényező egymás között helyet cserélt: korábban az anyagi megbecsültségükkel való elégedettségük múlta alul az erkölcsi megbecsültségükkel való elégedettségüket, ma pont fordítva. A társadalmi megbecsülésükkel való jelenlegi elégedettségük (1,87) még az anyagi megbecsültségükkel való korábbi elégedettségüket is alulmúlja. Az erkölcsi megbecsültséggel való elégedettségnek erről a mélyrepüléséről mások, például Thiering (1996) és Petróczy, Fazekas, Tombácz és Zimányi (1999) is beszámolnak. A negatív rangsor jelenlegi második helyezettje a fizetésen kívüli juttatásokkal való elégedettség (2,34), a harmadik pedig – nem számítva azokat a specifikus elégedettségeket, amelyek alulmúlják ugyan, de amelyekre az 1996–97-es felmérés során nem kérdeztek rá – a fizetéssel való elégedettség (2,82). Az anyagi megbecsültséggel való elégedettség tehát növekedett, ami azonban csak annyit jelent, hogy a fizetéssel való elégedettség most megközelíti a közepes szintet, és a fizetésen kívüli juttatásokkal való elégedettség is felülmúlja az anyagi megbecsültséggel való korábbi elégedettséget (bár továbbra is a majdnem teljes elégedetlenség közelében marad). Ebben a viszonylag (legalább tendenciájában) jelentős változásban minden bizonnyal szerepe van a 2002. szeptemberi 50 százalékos béremelésnek, a fizetéssel való elégedettség azonban így sem éri el a közepes szintet, az intézkedésről tehát aligha állítható, hogy osztatlan sikert aratott – ezt mutatja a 2002. szeptemberi fizetésemeléssel való elégedettség mértéke (3,38) is. Sőt, az egyik, a fizetésen kívüli juttatásokkal kifejezetten elégedetlen válaszadó a 67. kérdéshez odairta, hogy „az osztályfőnöki pótlékot csökkentették”. F. Szabó (2003a; b) írásából értesültem arról, hogy az – amúgy szerény – osztályfőnöki pótlék nem nőtt a 2002. szeptemberi béremeléssel. Aránya tehát valóban csökkent az osztályfőnök bankszámláján havonta megjelenő összegben. Hogy abszolút nagysága is csökkent-e (valamilyen rejtélyes okból kifolyólag), azt nem tudom, ám ha valaki arra panaszkodik, hogy csökkent, akkor ennek a panasznak vagy van valamilyen objektív alapja, vagy csak a pa-

naszos érzi úgy, hogy van. A tanári elégedettség szempontjából egyik sem szerencsés. Az 1996–97-es felmérésben az „iskola megbecsültsége a fenntartó által” kérdésével kapcsolatban megfogalmazott elégedettség mértéke 2,91 volt. Saját vizsgálatomban az iskola fenntartójának az iskolával kapcsolatos ténykedésével való elégedettség mértéke 3,38-nak adódott. Ha az eltérő megfogalmazások ellenére összevethetőnek tekintjük a két eredményt, akkor javulást állapíthatunk meg, bár nem nagyot.

A tanulók fegyelmességével való korábbi elégedettség (3,06) bizvást összevethető a diákok viselkedésével való jelenlegi elégedettséggel (3,05). (Esetleg a diákok tiszteletadásával való elégedettséggel [3, 10] is.) Megállapíthatjuk, hogy ezen a téren nem sok változás történt. A tanulók érdeklődésével, szorgalmával való korábbi elégedettséget (3,07) jobb híján a diákok teljesítményével való jelenlegi elégedettséggel (3,45) kísérelhetjük meg összevetni. Amennyiben kommenzurábilisnak tartjuk ezt a két adatot, enyhe javulást állapíthatunk meg, és elgondolkozhatunk azon, hogy ez a javulás a diákok teljesítményének növekedéséből adódik-e, vagy a tanárok elvárásainak a csökkenéséből, vagy mindkettőből. Az oktatás tárgyi feltételeivel való korábbi elégedettség (3,17) a jelen vizsgálatból a tankönyvek minőségével, használhatóságával (3,67), a tanári kézikönyvekkel (3,39), a taneszközök minőségével (3,16), mennyiségével (3,23), elérhetőségével (3,39), használhatóságával (3,48), az órai munkakörülményekkel (3,79), az iskola felszereltségével (3,62), az iskola épületének állagával (3,34), a tanterem állapotával (3,53) és a tanterem felszereltségével (3,40) való elégedettséggel vethető össze. A taneszközök minőségével való jelenlegi elégedettség (3,16) nagy hasonlóságot mutat az oktatás tárgyi feltételeivel való korábbi elégedettséggel (3,17). Az oktatás tárgyi feltételeivel való elégedettség egyéb vonatkozásaiban több-kevesebb javulás észlelhető. Egy korábban megfogalmazott kérdésre („az iskola megbecsültsége a szülők körében”) adott válaszok (3,29) a saját eredményeim közül leginkább a szülők iskolához való viszonyával való elégedettséggel (3,44) vethetők össze. A javulás nem tűnik jelentősnek, és ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a kérdések eltérő megfogalmazása csak durva, hozzávetőleges összehasonlításra ad alkalmat, akkor valószínűleg csak annak megállapítására szorítkozhatunk, hogy ezen a téren nem történt lényeges változás. A továbbképzési lehetőségekkel való korábbi elégedettség (3,30) a továbbképzések színvonalával (3,63), illetve mennyiségével (3,76) való jelenlegi elégedettséggel vethető össze, és javulás állapítható meg. A „tantestületi szellem”-mel való korábbi elégedettség (3,63) leginkább a tantestület tevékenységének összehangoltságával való jelenlegi elégedettséggel (3,68) vethető össze, és – mivel a jó tantestületi szellemnek az összhangon kívül minden bizonnyal a megfelelő tapasztalatszere és a kölcsönös tisztelet is fontos összetevője – valamennyire talán a tantestületben megvalósuló tapasztalatszere (3,72) és kölcsönös tisztelet mértékével (4,01) való elégedettséggel is. Ha a korábbi három mostani adat közül az első kettővel vetjük egybe, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a tantestületi szellemmel való elégedettség nem sokat változott, ha az utolsóval, akkor a számok ugyan növekedést mutatnak, azonban a tanári karban megvalósuló kölcsönös tisztelet mértékével való jelenlegi elégedettség és a tantestületi szellemmel való korábbi elégedettség összehasonlíthatósága kétséges (bár nyilván jobban hasonlítanak egymásra, mint, teszem azt, a fizetéssel való elégedettségre). A „tantestületi szellem” nemcsak azt jelentheti, aminek az elébb értelmeztem: a tantestület kohézióját, egység(ének meglét)ét, hanem ennek az egységnek a tartalmát is (miben egységes a tantestület). Így például jelentheti a „tantestületi szellem” azt is, hogy milyen nevelési és oktatási elvek alapján működik a tantestület, milyen szellemben tevékenykednek a tagjai. Amennyiben az 1996–97-es felmérésben valami ilyesmit jelentett, annyiban a vele való akkori elégedettség összehasonlítása az összhanggal, a tapasztalatszerével és a kölcsönös tisztelettel való jelenlegi elégedettséggel nyilván értelmét és érvényét veszti.

A „szülőkkel való kapcsolattartás”-sal való korábbi elégedettség (3,72) a tanár-szülő kapcsolattal való jelenlegi elégedettséggel (3,90) vethető egybe, és esetleg még a szülők

együtműködési készségével való elégedettséggel (3,53). Nagyjából annyival jobb az első a korábbi adatnál, amennyivel rosszabb a második, de ha csak az elsőt fogadjuk el összehasonlíthatónak, akkor valami nagyon enyhe javulást állapíthatunk meg. 1996–97-ben a tanárok a kollégáik szakmai segítőkészségével voltak a legelégedettebbek (3,90). A kollégák segítőkészségével való elégedettség (4,13) ma is az élbolyban van (73 specifikus elégedettség közül a 12.), sőt, ha azokat a specifikus elégedettségeket, amelyek felülmúlják ugyan, de amelyekre az 1996–97-es felmérés során nem kérdeztek rá, kizárjuk a versenytől, akkor ez alkalommal is viszi a pálmát. Még egyéni rekordján is sikerült javítania egy picit. Hogy az ismertetett különbségek mennyiben jelentenek valóban időbeli változásokat, és mennyiben területi eltéréseket (Hajdú-Bihar, illetve Debrecen eltérését az országos átlagtól), azt csak úgy tudnám eldönteni, ha ismerném az 1996–97-es országos felmérés hajdú-bihari, illetve debreceni részeredményeit. (Sajnos, nem ismerem.)

A diszkriminancia-analízis nevű eljárás segítségével kiválogattam a tanári munka azon vonatkozásait, amelyekkel a nők (N) és a férfiak (F) egymástól eltérő mértékben elégedettek. (A zárójelben szereplő utolsó szám a különbség szignifikanciája.) A szülőkkel való kapcsolatukkal (N: 4,01; F: 3,50; Sz: 0,003), a diákokkal való kapcsolatukkal (N: 4,41; F: 3,90; Sz: 0,004) és a diákok teljesítményével (N: 3,50; F: 3,15; Sz: 0,026) a nők elégedettebbek, míg munkájuk értékelésével (N: 3,15; F: 3,80; Sz: 0,015) és azoknak a visszajelzéseknek a mennyiségével, amelyekből megítélhetik munkájuk eredményességét (N: 3,01; F: 3,70; Sz: 0,008), a férfiak elégedettebbek.

Az életkor, akárcsak a munkával való általános elégedettségre, a specifikus elégedettségekre is eltérő hatással van a két nem esetében. A férfiaknak nemcsak a globális munkaelégedettsége csökken az életkor előrehaladtával, hanem munkájuk számos aspektusát is annál kedvezőtlenebbül ítélik meg, minél idősebbek. A férfiak az életkor előrehaladtával egyre kevésbé elégedettek kollégáik segítőkészségével (Pearson-korreláció: -0,643; $p = 0,001$), az igazgatóval való kapcsolatukkal (-0,642; $p = 0,001$), a nem pedagógiai tevékenységet folytató iskolai dolgozókkal (-0,594; $p = 0,004$), az igazgató vezetési stílusával (-0,574; $p = 0,005$), a kollégáikkal való kapcsolatukkal (-0,564; $p = 0,006$), a tantestületben megvalósuló tapasztalatcsere mértékével (-0,554; $p = 0,007$), az iskola fenntartójának az iskolával kapcsolatos ténykedésével (-0,545; $p = 0,009$), a tanári kézikönyvekkel (-0,545; $p = 0,009$), a férfi-nő aránnyal a tanári karban (-0,492; $p = 0,020$), azoknak a visszajelzéseknek a mennyiségével, amelyekből megítélhetik munkájuk eredményességét (-0,455; $p = 0,033$), a tantestület tevékenységének összehangoltságával (-0,452; $p = 0,035$) és azzal, ahogyan munkájukat értékelik (-0,432; $p = 0,045$).

Az életkor és a nem pedagógiai tevékenységet folytató iskolai dolgozókkal (-0,265; $p = 0,003$), illetve a tanári kar férfi-nő arányával (-0,196; $p = 0,029$) való elégedettség között a nők esetében is szignifikáns negatív korrelációt találunk, de sokkal kisebbet, mint a férfiak esetében. További különbség, hogy – bár nagyon kis mértékben, de – az életkor előrehaladtával a nők a munkaidejük mennyiségével (-0,187; $p = 0,036$) és a továbbképzések színvonalával (-0,179; $p = 0,044$) is elégedetlenebbekké válnak, a diákokkal való kötetlen beszélgetést (0,199; $p = 0,026$) és a tanítást (0,188; $p = 0,036$) viszont egyre jobban kedvelik.

A férfiak tehát idősödven jónéhány tényezővel kifejezetten elégedetlenebbekké válnak, és nincs olyan vonatkozása a munkájuknak, amellyel az idők során elégedettebbé válnának. A nők munkájuk különféle vonatkozásaival való elégedettségére viszont az életkor csak igen csekély és kevésbé konzisztens hatással van.

A specifikus elégedettségek közül melyek vannak a legnagyobb hatással a munkával való általános elégedettségre?

Ebben a fejezetben a zárójelben szereplő számok a szóban forgó specifikus elégedettség és a munkával való általános elégedettség Pearson-korrelációját jelentik. Ahol a szig-

nifikancia-értéket (p) nem írrom ki, mint például a következő bekezdésben, ott a korrelációk 0,000 szinten szignifikánsak.

A munkával való általános elégedettségre a munkával kapcsolatos sikerélmények gyakoriságával való elégedettség (0,495) és a tanóra-ra való felkészülés tevékenységének kedveltsége (0,472) van a legnagyobb hatással. A többi specifikus elégedettséghez képest az is jelentős mértékben befolyásolja a tanár munkával való elégedettségét, hogy a reá bízott munkafeladatok megfelelnek-e az elvárásainak (0,455), elégedett-e azoknak a visszajelzéseknek a mennyiségével, amelyekből megítélheti munkája eredményességét (0,434), szeret-e tanítani (0,428), kedves tevékenysége-e a diákok teljesítményének értékelése (0,423), elégedett-e azzal, ahogyan munkáját értékeli (0,423), elégedett-e az igazgató vezetési stílusával (0,422), garantálva látja-e testi épségét a munkahelyén (0,409), elégedett-e a tájékoztatás mértékével (0,401), a nevelési módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával (0,396), az iskola fenntartójának az iskolával kapcsolatos ténykedésével (0,389), az iskolaudvar méretével (0,378) és munkája időbeosztásával (0,375). Ilyen eredményeket kapunk, ha nem vesszük figyelembe a vizsgált személyek nemét. Ha figyelembe vesszük, akkor kiderül, hogy a specifikus elégedettségek hatása a munkával való általános elégedettségre eltér a két nem esetében.

Egy tipikus tanárnő (illetve tanító néni) munkával való általános elégedettségét az befolyásolja a legjobban, hogy szeret-e tanítani (0,477), elégedett-e a munkájával kapcsolatos sikerélményei gyakoriságával (0,466), kedves tevékenysége-e a tanóra-ra való felkészülés (0,464) és a diákok teljesítményének értékelése (0,461) és megfelelnek-e elvárásainak a reá bízott munkafeladatok (0,454). A többi specifikus elégedettséghez képest az is jelentős mértékben befolyásolja a munkával való általános elégedettségét, hogy elégedett-e a nevelési módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával (0,414), az iskolaudvar méretével (0,404) és munkája időbeosztásával (0,390), garantálva látja-e saját testi épségét a munkahelyén (0,386), elégedett-e azoknak a visszajelzéseknek a mennyiségével, amelyekből megítélheti munkája eredményességét (0,382), elégedett-e azzal, ahogyan munkáját értékeli (0,371), elégedett-e az igazgató vezetési stílusával (0,370), az iskolaudvar minőségével (0,369), a tanári szobában uralkodó körülményekkel (0,359), az oktatási módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával (0,359), a továbbképzések mennyiségével (0,359), az osztályok összetételével (0,358), a tájékoztatás mértékével (0,356), az iskola fenntartójának az iskolával kapcsolatos ténykedésével (0,354), az értékelési módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával (0,349), a tanítandó tananyag szintjével (nehézségi fokával) (0,348) és a fegyelmezési módszerek megválasztásában élvezett autonómiájával (0,347).

Egy tipikus tanár úr (illetve tanító bácsi) munkával való általános elégedettségét leginkább az határozza meg, hogy elégedett-e azoknak a visszajelzéseknek a mennyiségével, amelyekből megítélheti munkája eredményességét (0,730), elégedett-e azzal, ahogyan munkáját értékeli (0,728), és elégedett-e az igazgatóval való kapcsolatával (0,720) és az igazgató vezetési stílusával (0,704). A többi specifikus elégedettséghez képest az is jelentős mértékben befolyásolja a munkával való általános elégedettségét, hogy elégedett-e az iskola fenntartójának az iskolával kapcsolatos ténykedésével (0,683), elégedett-e a munkájával kapcsolatos sikerélményei gyakoriságával (0,669; $p = 0,001$), az Oktatási Minisztérium tevékenységével (0,627; $p = 0,002$), a legutóbbi, 2002. szeptemberi fizetésemelés-

A férfiak tehát idősödvén jónéhány tényezővel kifejezetten elégedetlenebbekké válnak, és nincs olyan vonatkozása a munkájuknak, amellyel az idők során elégedettebbé válnának. A nők munkájuk különféle vonatkozásaival való elégedettségére viszont az életkor csak igen csekély és kevésbé konzisztens hatással van.

sel (0,623; $p = 0,002$), a fizetésével (0,607; $p = 0,003$), a tájékoztatás mértékével (0,596; $p = 0,003$), a nem pedagógiai tevékenységet folytató iskolai dolgozókkal (0,588; $p = 0,004$), a tantestületben megvalósuló tapasztalatcsere mértékével (0,576; $p = 0,005$), a kollégáival való kapcsolatával (0,559; $p = 0,007$) és munkaideje mennyiségével (0,551; $p = 0,008$), kedves tevékenysége-e a diákokkal való kötetlen beszélgetés (0,545; $p = 0,009$), elégedett-e a tanári kézikönyvekkel (0,540; $p = 0,010$), garantálva látja-e a saját testi ép-ségét a munkahelyén (0,526; $p = 0,012$), elégedett-e a kollégái segítőkészségével (0,513; $p = 0,015$), megfelelnek-e elvárásainak a reá bízott munkafeladatok (0,513; $p = 0,015$), kedves tevékenysége-e a tanóra-ra való felkészülés (0,512; $p = 0,015$), elégedett-e a to-vábbképzések színvonalával (0,504; $p = 0,017$), elégedett-e a tantestület tevékenységének összehangoltságával (0,497; $p = 0,019$), elégedett-e a tanári karban a kölcsönös tisztelet mértékével (0,496; $p = 0,019$), elégedett-e a tantermek állapotával (0,469; $p = 0,032$), elé-gedett-e a tankönyvek minőségével, használhatóságával (0,450; $p = 0,036$) és kedves te-vékenysége-e a diákok teljesítményének értékelése (0,436; $p = 0,042$).

Vizsgálatomnak sikerült számszerű adatokkal alátámasztania Háber és Szalai (1976) azon megállapítását, mely szerint a nők a fizetésnek kisebb, a munkaidő beosztásának és a szabadidő jellegzetességeinek viszont (háziasszonyi és családanyai teendőik miatt) na-gyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a férfiak: a nők globális munkaelégedettségében sokkal kisebb szerepet játszik a fizetéssel való elégedettség (0,331), mint a férfiakéban (0,607; $p = 0,003$), a munkaidő beosztásával (0,390) és a szabadidő mennyiségével (0,273; $p = 0,002$) való elégedettség viszont sokkal nagyobb; a férfiak globális munka-elégedettségében az utóbbi két tényező, a munkaidő beosztásával (0,254; $p = 0,253$) és a szabadidő mennyiségével (0,128; $p = 0,571$) való elégedettség – a szignifikancia-értékekből ítélve – egyáltalán nem játszik szerepet.

Ha a korrelációknak nemcsak a sorrendjét vizsgáljuk meg, hanem a nagyságát is, ak-kor megállapíthatjuk, hogy a globális munkaelégedettség a férfiak esetében sokkal job-ban függ a munka különféle vonatkozásaival (pontosabban: ezen vonatkozások egy rész-halmazával) való elégedettségtől, mint a nők esetében.

Különböznek-e az egyes iskolák a tanárok munkaelégedettsége tekintetében?

A kérdés eldöntésére alkalmazott egyszempontos variancia-analízis eredményei szerint a vizsgálatba bevont 17 iskola nem tekinthető egyformának a bennük tanító tanárok mun-kaelégedettsége szempontjából, akkor sem, ha együtt vizsgáljuk mind a 17-et ($p = 0,001$), és akkor sem, ha az általános iskolákat ($p = 0,005$) és a középiskolákat ($p = 0,003$) külön-külön vetjük vizsgálat alá (a különbségek tehát nem írhatók egyszerűen az iskolafok szám-lájára). Az egyes iskolákra jellemző átlagos munkaelégedettség az általános iskolák eseté-ben 3,64 és 4,83 között szóródik, a középiskolák esetében 3,71 és 4,78 között.

Az eredmények alapján úgy vélhetjük hogy, az hogy hol kap állást, melyik iskolában sikerül elhelyezkednie a pedagógusnak, jelentős mértékben befolyásolja későbbi munka-elégedettségének alakulását.

Irodalom

- Abu-Saad, I. – Israelowitz, R. E. (1992): Teachers' job satisfaction in transitional society within the Bedouin Arab schools of the Negev. *Journal of Social Psychology*, 132. 6. 771–781.
- Arvey, R. D. – Carter, G. W. – Buerkley, D. K. (1991): Job satisfaction: dispositional and situational influences. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 6. 359–383.
- Bogler, R. (2002): Two profiles of schoolteachers: a discriminant analysis of job satisfaction. *Teaching and Teacher Education*, 18. 6. 665–673.
- Clark, A. E. (1998): *Measures of job satisfaction. What makes a good job? Evidence from OECD countries.* Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs, Paris.

- F. Szabó Emese (2003a): A pedagógusok a béremelés után sem elégedettek. *Népszabadság*, 61. 59 (március 11.). 13.
- F. Szabó Emese (2003b): Túlkinálat az oktatási pályán. *Népszabadság*, 61. 59 (március 11.). 13.
- Greenreese, S. – Johnson, D. J. – Campbell, W. A. (1991): Teacher job-satisfaction and teacher job stress – school size, age and teaching experience. *Education*, 112. 2. 247–252.
- Guiot, J. M. (1984): *Szervezetek és magatartásuk*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Háber Judit – Szalai Júlia (1976): A pedagógusnők helyzete, egy pálya elnöiesedése. In: Háber Judit: *Pedagógusok és iskola*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 27–40.
- Janson, P. (1982): Job satisfaction and age: a test of two views. *Social Forces*, 60. 4. 1089–1102.
- Johnson, M. (2002): No job satisfaction, no takers. *The Times Educational Supplement*, 22. 6.
- Kalleberg, A. L. (1992): Foglalkozási viszonyok és munkaattitűdök Magyarországon és az Egyesült Államokban. *Szociológiai Szemle*, 1. 23–43.
- Lambert, E. G. – Hogan, N. L. – Barton, S. M. (2001): The impact of job satisfaction on turnover intent: a test of a structural measurement model using a national sample of workers. *Social Science Journal*, 38. 2. 233–250.
- Medgyesi Márton – Róbert Péter (2000): A munkával való elégedettség nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2000*. TÁRKI, Budapest. 591–606.
- Michaelowa, K. (2002): *Teacher job satisfaction, student achievement, and the cost of primary education in francophone sub-Saharan Africa*. HWWA Discussion Paper 188. Hamburg Institute of International Economics, Hamburg.
- Nagy Mária (1998): A tanári pálya választása. *Educatio*, 7. 3. 527–542.
- Petróczi Erzsébet – Fazekas Márta – Tombác Zsuzsanna – Zimányi Mária (1999): A kiegészítés jelensége pedagógusoknál. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 54. 3. 429–441.
- Prick, L. G. M. (1989): Satisfaction and stress among teachers. *International Journal of Educational Research*, 13. 4. 363–377.
- Thiering Etelka (1996): Miért hagyják el a pályát a tanárok? *Budapesti Nevelő*, 32. 2. 76–80.
- Venter György – Buer, J. van (1997): Negyven év a tanári pályán (válogatás német empirikus pedagógiai kutatásokból). *Pedagógusképzés*, 108–125.
- Wu, H.-J. – Wu, Y.-I. (2001): A study on elementary school teachers' job satisfaction and its relationships with their social networks, job characteristics: taking Taitung county and Taipei municipality as examples. *Bulletin of Educational Research*, 46. 147–180.



A Typotex Kiadó könyveiből